

tercüme edilmesiyle oluşturulmuştur. Gezeganimizde doğal sebeplerden veya insan eliyle birçok göl yok olmuştur. Efsanemiz gerçekçi bir olayı temel almıştır. Lebedinovka'nın Türkiye Türkçesindeki karşılığı "kuğulu"dur. Köy, başkent Bişkek'e 10 km uzaklıkta olup Lebedinovka idari bölgesinin merkezidir. Günümüzde bir banliyö durumundadır.

Sonuç

Kırgızistan'da köy adlarına bağlı ortaya çıkan efsanelerde; halkın kendi kültürünü, yaşam felsefesini, töresini, inançlarını ve tarihi geçmişini yaşatma ve gelecek kuşaklara aktarma amacının ağır bastığını görmekteyiz. Efsanelerden elde ettiğimiz bu veriler ışığında folklorun değerlere, toplum kurallarına ve törelere destek verme; eğitim veya kültürün gelecek kuşaklara aktarılması ve protesto işlevlerinin yoğun olarak bulunduğunu söyleyebiliriz. Efsanelerin yaşanmış veya yaşanmış olması muhtemel olaylara dayandığını, nereden geldiği bilinmeyen adların ise sözcüksel benzetme yoluyla anlamlandırılmaya çalışıldığını görmekteyiz. Mekâna kutsallık kazandırılmak amacıyla bazı efsanelerde de muhteva olarak mitolojiye ve karakter olarak destan kahramanlarına başvurulmuştur. Kültür alışverişi ve demografik durum açısından yabancı dillerden girmiş olan yer adları ön plana çıkmaktadır. Netice olarak Kırgız halk bilgeliği; tarihi, kültürü, inançları ve gelenekleri kullanarak

yer adını anlamlandırma ve geçmişten gelen bu değerleri efsaneler aracılığıyla yaşatarak gelecek kuşaklara aktarma konularında oldukça başarılıdır.

Sözlü anlatıların ait oldukları toplumun kültürel değerleri ve tarihi geçmişi çerçevesinde araştırılarak incelenmesi halk bilimi alanına olduğu kadar diğer bilim dallarındaki çalışmalar için de oldukça fayda sağlayacaktır.

КАЙНАКЧА

1. Diykanbayeva, A. (2004) *Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı.*

2. Апышева, С. (2011) *Миф и легенды Тянь-шан. Бишкек: Арабаев К. М. Университети*

3. Roux, Jean Paul. (2011) *Eski Türk Mitolojisi. Ankara: BilgeSu Yayıncılık.*

4. Bayat, F. (2007) *Türk Mitolojik Sistemi 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.*

5. İnan, A. (1986) *Tarihte ve Bugün Şamanizm. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.*

6. Рысбаев С.; Батыркулова А. ж.б. (2016) *Ала-Тоо уламыштары. 2 – томдук. Бишкек.*

УДК: 398(575.2)

DOI: 10.35254/bhu/2022.59.118

Hüseyin Satıcıoğlu,

Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi,

K. Karasayev Bişkek Devlet Üniversitesi, Doktora Öğrencisi

ORCID: 0000-0002-4399-6800 / eLIBRARY ID: 30056027

KIRGIZ HALK BİLİMİNDE EFSANE ÇALIŞMALARI

Özet

Kültür ve folklor bir milletin hayat damarlarından biridir. Eski göçebe Türk medeniyetine dayanan Kırgız kültürünün ve kimliğinin oluşumunda geleneksel yaşam tarzına bağlı olarak sözlü anlatı ürünleri önemli bir yere sahiptir. Sözlü anlatı ürünleri içerisinde efsaneler; yayılma ve üretilebilme kabiliyetleri, anlatıcı-dinleyici kitlesi ve muhteva zenginliği açısından diğer türlerden ayrılmaktadır. Efsaneler; insanın toplumsal olayları, tabiat olaylarını ve şekillerini yorumlama ve anlamlandırma amacı doğrultusunda ortaya çıkmış sözlü edebiyat ürünleridir. Yerel ve ulusal kimlik ve kültür efsanelerde kendini göstermektedir. Çok zengin ve köklü bir geleneğe sahip olan Kırgız efsaneleri üzerine çeşitli araştırma ve incelemeler yapılmıştır. Çalışmamızda söz konusu alandaki kitap, derleme ve tezler incelenerek değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Anahtar kelimeler: Kırgız, folklor, efsane, tür, halk edebiyatı, halk bilimi, sözlü edebiyat, sözlü anlatı, türkoloji, mitoloji, bibliyografya.

КЫРГЫЗ ФОЛЬКЛОРУНДАГЫ УЛАМЫШТАРДЫ ИЗИЛДӨӨ

Кыскача мазмуну

Маданият жана элдик оозеки чыгармачылык – элдин кан тамыры. Байыркы көчмөн түрк цивилизациясына негизделген, салттуу жашоого көз каранды болгон кыргыз маданиятынын жана өзгөчөлүгүнүн калыптанышында элдик оозеки чыгармалар маанилүү орунду ээлейт. Элдик оозеки чыгармалардагы уламыштар башка жанрлардан жайылтуу жана кайталоо жөндөмдүүлүгү, аңгемечи-угуучу аудиториясы, ошондой эле мазмунунун байлыгы менен айырмаланып турат. Уламыштар – адамдын коомдук окуяларын, жаратылыш кубулуштарын, ошондой эле формаларын чечмелөө жана маани берүү максатында пайда болгон оозеки адабияттын чыгармалары. Жергиликтүү жана улуттук иденттүүлүк маданият уламыштарында чагылдырылган. Өтө бай жана тамыры терең каада – салттарга ээ болгон кыргыз уламыштары боюнча ар кандай изилдөөлөр жүргүзүлүп келет. Биздин изилдөөбүздө каралып жаткан тармак боюнча китептер, жыйнактар жана диссертациялар каралып чыгып, аларга баа берилди.

Түйүндүү сөздөр: Кыргыз, фольклор, уламыш, жанр, элдик адабият, элдик билим, оозеки адабият, оозеки чыгарма, туркология, мифология, библиография.

STUDYING THE LEGENDS OF THE KYRGYZ FOLKLORE

Abstract

Culture and folklore are the lifeblood of a nation. Oral storytelling plays an important role in the formation of Kyrgyz culture and identity, which is based on the old nomadic Turkic civilization, closely associated with the traditional way of life. Legends in oral literature differ from other genres in their types of distribution and reproduction, the audience of the narrator and the richness of content. Legends are oral literary treasures that have emerged in the direction of interpreting human social events, natural events and forms. Scientists have conducted various studies of Kyrgyz legends, which have a very rich and deep tradition. Books, collections and dissertations in the aforementioned field of study were reviewed and analyzed in our study.

Key words: *Kyrgyz, folklor, legend, genre, folk literature, folk art, oral folk art, oral narrative, turcology, mythology, bibliography.*

Giriş

Türkistan coğrafyasının merkezinde yer alan Kırgızistan hem coğrafi, stratejik ve tarihi hem de Türk kültürü, mitolojisi ve folkloru bakımından önemli bir merkezdir. Kırgızistan tarihi süreç içerisinde, çeşitli sebeplere bağlı olarak Türk topluluklarının gelip yerleştiği yurtları veya göç yolundaki geçici ikametgahları olmuştur. Türk halkları yaşam tarzlarına bağlı olarak öteden beri çok zengin bir mirasa sahiptir. Merkezi Asya'daki bu özel konum sayesinde Türk boylarının ve diğer yerel kültürlerle etkileşime geçmesiyle eşsiz bir folklorik zenginlik ortaya çıkmıştır. Kırgızistan'da anlatılagelen sözlü anlatı ürünleri geçmişten günümüze birçok gezgin, tarihçi ve araştırmacının ilgisini çekmiştir.

Sözlü anlatı türleri içerisinde Kırgız folklorunda efsane türü için en genel geçer ve kapsayıcı terim olarak karşımıza "ulamış" kelimesi çıkmaktadır. Ulaмыш terimi Eski Türkçe ve günümüz Kırgızcasında devam etmek, bağlayıp uzatmak anlamında "ula-" fiiline "-mış" adlaştırma eki getirilerek türetilmiştir. Hüseyin Karasayev'in Kırgız Dilinin Orfografik Sözlüğü'nde (Kırgız tilinin orfografikalık sözdüğü) bu sözcüğün kökeni [ulam → ulamdan-ulam → ulamkısın ulam → ulama 1 (çok şey bilen) → ulama 2 (devam eden) → ulamala- → ulamaloo → ulamaluu → ulamış → ulamışta- → ulamıştoo] şeklinde açıklanmıştır [1. s. 506]. Kırgız folklorunda efsaneler kimi zaman ulamış, legenda, aңыз kep, bolmuş, rivayat, kıssa, ikaya ve sancıra olarak da adlandırılabilir. "Legenda" terimi Sovyetler Birliği döneminde günümüzde kullanılan "ulamış" teriminin Rusçası olarak Kırgızcaya girmiştir. "Aңыз kep" söz, söylenti, rivayet anlamındaki Kırgızca kelime olup kimi zaman ulamış terimi yerine halk tarafından kullanılmaktadır.

Anonim halk edebiyatı ürünlerinden olan efsane; anlatıcısı ve dinleyicisi tarafından gerçekliğine inanılan olağanüstü olayları ve kişileri konu edinen, kuşaktan kuşağa sözlü aktarım yoluyla geçen, günlük konuşma dilinde, yalın ve didaktik bir anlatıma sahip türdür. Efsaneler, belirli bir zamana ve mekâna bağlı olmalarına rağmen farklı coğrafyalara ve kitlelere de yayılabilmektedirler. Gerçek veya gerçekleşmesi mümkün olan olaylara dayanan ve şahıs kadrosu doğaüstü nitelikler taşımayan efsanelerle de karşılaşmak mümkündür [2. s. 247].

Divanü Lugatı't-Türk, Türk kültürü ve dünyadaki bütün Türkler açısından çok önemli bir eserdir. Günümüzde Kırgızistan'da yer alan ve Karahanlı Devletinin önemli

şehirlerinden Barsgan'da doğan Kaşgarlı Mahmut eserini Türk boylarının arasında yaptığı seyahat ve araştırmalar sonucunda 1072-1074 yılları arasında yazmıştır. Eser sadece bir sözlük ve dilbilim eseri değil aynı zamanda içerdiği folklor materyalleri açısından da zengin bir Türkoloji başyapıtıdır. Türk folklorunda tespit edilebilen ilk efsane metinleri de bu eser içerisinde yer almaktadır. Eserde efsane niteliği taşıyan 12 metin vardır. İlk örnekler olması sebebiyle metinler önem arz etmektedir. Efsanelerin isimleri şu şekildedir: 1. On iki hayvanlı Türk takvimi, 2. Kalaç (boy), 3. Türkmen (boy), 4. Türk (ulus), 5. Barsgan (yer), 6. Qaz (yer), 7. Altun Kan (yer), 8. Çigil (yer-boy), 9. Tutmaç (yemek), 10. Cıwı (Cinler), 11. Büke (kişi) 12. Bokuk (kabakulak hastalığı) [3. s. 263-264].

Kırgız folklorunda ilk efsane derleyicileri Çarlık Rusyasının Türkistan'ı işgal etme planının bir parçası olarak istihbarat amaçlı gönderdiği arkeolog, etnograf, folklorcu ve coğrafyacı gibi bilim insanı ve aynı zamanda asker olan araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Bu derleyicilerin kaleme aldığı kitap, rapor ve makalelerde diğer halk edebiyatı ürünleriyle birlikte derlenen efsaneler de yer almaktadır. Çalışmalarında efsane de yer veren araştırmacılara N. Biçurin, V. Radlov, Ç. Valihanov [4.], G. Potanin, F. Poyarkov, A. Divaev, K. Miftakov, W. Barthold, N. Pantusov, I. Abdırhmanov, Togolok Moldo vb. örnek verilebilir.

Müstakil olarak efsaneleri içeren ilk kitap çalışması olarak F. V. Poyarkov'un Pişpek'te (günümüzde Bişkek) 1899'da yayımlanan "Karakirgizkie Legendı, skazki i verovaniya" [5.] (Karakirgiz Efsaneleri, Masalları ve İnançları) adlı çalışmasını tespit edebildik. Çarlık Rusyası döneminde Kazaklar Kırgız, Kırgızlar ise Kara Kırgız olarak adlandırılmaktaydı; bu sebeple kitap adındaki etnik adlandırma Karakirgiz'dir. Bu dönemde Kırgızistan'da arkeoloji ve etnografya çalışmaları yapan Poyarkov bu çalışmaları sırasında halk arasında söylene gelen efsane ve masallarla birlikte halk inançları konusunda derleme yaparak 6 Ocak 1899'da Pişpek'te (Bişkek) yayınlamıştır. Çalışma ağırlıklı olarak hayvanlarla ve bitkilerle ilgili ortaya çıkan efsanelerle birlikte birkaç masal örneği ve Kırgızların çeşitli varlıklarla ilgili sahip oldukları inançlar aktarmıştır. 42 sayfalık bir hacme sahip olan kitap Eski Rus alfabesiyle basılmıştır.

Tespit edebildiğimiz ikinci efsane içeren çalışma Burudniy ve Eşmambetov'un 1954'te ilk baskısı yapılan "Kırgızskiye narodniye skazki" [6.] (Kırgız Halk Masalları) adlı Rusça

kitap çalışmasıdır. Kitabın son bölümü Kırgızistan'ın farklı bölgelerinden derlenen efsanelere ayrılmıştır. Kitap 1954, 1962, 1977 ve 1981 yıllarında toplamda 4 kez basılmıştır.

Büyük Kırgız şairi Alıkul Osmonov'un bütün eserlerinin ve yazılı materyallerinin yayımlandığı üç ciltlik kitabın ikinci cildinde yazarın derlediği Kırgız efsanelerine de yer vermiştir. "Çıkmalar cıyını 2" [7.] (Eserler Serisi 2) adlı kitap 1965'te Kırgızistan Basması tarafından 1965 yılında yayınlanmıştır.

Döölötşa İsaev'in 1977'de "Cer-suu attarının sırrı" [8.] (Yer su Adlarının Sırrı) adlı çalışması yayınlanmıştır. Eser yer ve su adlarının kökenlerini incelerken Rus araştırmacıların derlediği efsanelere de başvurmuştur. Bu çalışma efsaneleri bilimsel bilgi kaynağı olarak değil, sadece halkın yer adlarına bakış açısını aktarmak amacıyla efsaneleri ele almıştır.

Kırgız kültürü ve folkloru üzerine yapılan araştırmalar 20. yüzyılın başlarına dayansa da Kırgız efsaneleriyle ilgili ilk bilimsel çalışmayı Kalıbek Cigitov yapmıştır. Cigitov'un 1985 yılında "Kırgız Mifleri, Ulamışları cına Legendaları" (Kırgız Mitleri, Ulamışları ve Efsaneleri) adlı kitabında Kırgız folklorunda efsane türünün ilk tanım ve tasnifini yapmıştır. Kitap dört bölümden oluşmaktadır. "1. Kozmolojik Mitler, Legendalar ve Ulamışlar 2. Fetişizm ve Totemizm İnançları 3. Mitolojik Motifli Toponimik ve Zoogonistik Ulamışlar, Legendalar 4. Kırgız Mitolojisindeki Tasvirler ve Kahramanlar" [9.] Baycigitov söz konusu eserinde efsane türünü incelerken mitlerle birlikte ele almak istemiştir. Birinci bölümde eski Türk inanç sistemi, Türklerin tarihi süreç içerisinde inandıkları dinler ve inanç sistemleri hakkında bilgilerle birlikte Sibiry Türk halklarından efsane örnekleri vermiştir. Bu bilgilerle birlikte günümüz Kırgız halk inancında, kültüründe ve folklorunda yaşayan eski Türk mitolojisi ve inançlarıyla ilgili öğeleri değerlendirmiştir [9. s. 11-45]. İkinci bölümde fetişizm ve totemizmin halk anlatıları üzerinde değerlendirirken Kırgız kültüründe yaşayan totemleri eski Türk inancıyla ve Kırgız efsanelerinin konularını diğer Türk boylarının efsaneleriyle birlikte değerlendirmiştir [9. s. 46-85]. Üçüncü bölümde bazı toponimik efsane metinlerle birlikte legendayı tanımlamıştır. Dördüncü bölümde Umay Ana Kültü ile Kırgız halk inancında yer alan doğüstü güçler hakkında malumat vermiştir. Baycigitov, çalışmasında efsane türünü incelerken bu türün gelişigüzel halk edebiyatı metinleri olmadığını farkındalığına sahip olarak inanç ve kültür temelinde bir inceleme çalışması yapmıştır. Efsane metinlerindeki unsurların inanç altyapısına ve Türk mitolojisindeki kaynaklarına dikkat çekmiştir. Çağdaş Kırgız efsanelerinin tarihi ve mitolojik köklerini tespit etmeye çalışmış ve aynı zamanda Kırgızlara en yakın olan topluluklardan olan Altay-Sayan bölgesindeki Türk boylarının efsane ve inançlarıyla karşılaştırmaya çalışmıştır.

Aygerim Dıykanbayeva Türkiye Cumhuriyeti Dokuz Eylül Üniversitesi'nde 2004 yılında tamamladığı "Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma" [10. s. 11-45] adlı doktora tezi çalışmasında Kırgızistan'ın birçok bölgesinde derleme çalışması yapılmış, alan araştırması sonucu elde edilen 206 metin konularına, kahramanlarına, motiflerine göre sınıflandırılmış ve Stith Thompson'un "The Motif Index of Folk Literature" (Halk Edebiyatı Motif İndeksi) adlı çalışmasına göre incelemiştir. Dıykanbayeva inceleme yapılırken gerekli durumlarda çağdaş araştırma yöntem ve kuramlarına da başvurmuştur. Çalışmanın girişinde Kırgız efsaneleriyle ilgili yapılan çalışmalar değerlendirilmiştir.

Birinci bölümde efsane türünün tanımı, tasnifi ve konularıyla birlikte efsanenin diğer halk edebiyatı türleriyle münasebetleri incelenmiştir. "Kırgız Efsanelerinin Muhtevaları ve Şekilleri" adlı ikinci bölümde, Kırgız efsane kahramanlarının özellikleriyle efsanelerin motifleri incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise Kırgızca orijinal metinleriyle Türkiye Türkçesine aktarılmış efsane metinlerini vermiştir. Söz konusu araştırma ve inceleme çalışması Kırgız efsaneleri konusunda 21. yüzyılın ilk bilimsel çalışmasıdır. Söz konusu çalışma Kırgızistan'da 2005 yılında "Kırgız Ulamışları" (Kırgız Efsaneleri) adıyla yayınlanmıştır.

Svetlana Apışeva 2005 yılında "Kırgızkie predaniya i legendi (Na materiale İssık-kulskoy oblasti, zapisanıy na russkom yazıke)" [11.] (Kırgız Predaniya ve Efsaneleri: Isıkgöl Bölgesi'nde Yazılmış Olan Materyaller) adlı doktora tezi tamamlamıştır. Yazar çalışmasının birinci bölümünde "Erken Dönem Tarihi Efsaneleri" (Rannie istoričeskie predaniya) başlığı altında; kabilelerin oluşumuyla ilgili (rodoplemennıe), mitolojik, evrenin oluşumuyla ilgili (kosmogoničeskie) ulamış ve legendaları incelemiştir. "Oronim legenda ve predaniyeleri" (Oronimičeskie legendı i predanie) adlı ikinci bölümde oronim içeren efsaneleri tematik olarak tasnif etmiş ve incelemiştir. "Toponimik Efsaneler" (Toponimičeskie predaniya) adlı üçüncü bölümde yer ve su adlarıyla ilgili efsaneleri incelemiştir. Birinci bölümde genel olarak mitoloji ve tarihi açıdan efsaneler incelenmiştir. İkinci bölümde tematik bir inceleme yapıldığı için birçok toponimik efsaneye de yer verilmiştir. Üçüncü bölümde toponimik efsanelerin öncelikle özeti verilmiş ve efsaneler motif açısından incelenmiştir. Bu tez çalışmasına başka bölgelerden de efsaneler eklenmiş ve 2011 yılında Arabayev Üniversitesi tarafından "Mif i legendı Tyan'-şan" [12.] (Tanrı Dağları Mit ve Efsaneleri) adıyla kitaplaştırılmıştır.

2016 yılında 2 cilt olarak "Ala-too Ulamışları" [13.] (Aladağ Efsaneleri) adlı kitap yayınlanmıştır. İki ciltten oluşan bu eserin birinci cildinde toponimik efsaneler dışında kalan efsaneler, ikinci cildinde ise toponimik efsaneler yer almıştır. Sadece efsanelerin verildiği kitap Kırgızistan'ın çeşitli bölgelerinden derlenmiş efsanelerden oluşmaktadır. Efsane metinlerinin yayımlandığı komisyon tarafından hazırlanan çalışmada kaynak kişiler ve efsanelerin ait olduğu bölgeler hakkında bilgi verilmemiştir.

2020'de Yuri Pavlovich Belyakov'un "Toponimičeskie Legendı Kırgızstana" [14.] (Kırgızistan'ın Toponimik Efsaneleri) adlı kitap çalışması yayınlanmıştır. Kitapta modern Kırgızistan haritasında çeşitli coğrafi nesnelere ilişkili efsaneler, mitler ve masallara yer verilmiştir. Rusça yayınlanan çalışmada efsaneler şu şekilde gruplandırılarak sunulmuştur: 1. Coğrafi nesnelere adlarının kökenine adanmış efsaneler; 2. Çeşitli mimari yapıların (kaleler, kümbetler, kuleler vb. nesnelere) kökeni ile ilgili efsaneler; 3. Azizlerin, peygamberlerin, vaizlerin, misyonerlerin ve diğer dini şahsiyetlerin biyografisi (hayatı) ile ilgili efsaneler; 4. Manas Destanı'ndan ve diğer destanlardan ünlü şahsiyetler 5. Kırgızistan faunasının efsanevi, muhteşem ve fantastik hayvanlarına adanmış efsaneler 6. Tanrılara, ruhlara ve diğer gök sakinlerine adanmış efsaneler.

Kaşgarlı Mahmut'tan günümüze Kırgızistan coğrafyasında alandaki malzeme zenginliğine rağmen yeterli sayıda olmasa da birçok efsane derlenmiştir. Derlenen efsanelerin çok azı halk bilimsel kuram ve metotlara göre incelenebilmiştir. Kırgızistan sahasında yapılan efsane araştırmalarıyla ilgili yayınların sayısının oldukça az olduğu

görülmektedir.

Sonuç

Çok zengin ve köklü bir geleneğe sahip olmasına rağmen Kırgız efsaneleri konusunda yapılan çalışmaların çoğu; derlemelerin ve geçmişteki yayımların tekrarından öteye gidememiştir. Yerli ve yabancı halk bilimcilerin büyük bir bölümü, mevcut Kırgız folklorunda daha hâkim ve popüler olan türler üzerinde çalışma eğilimi göstermiş; bu sebeple efsane türünün yapısı, özellikleri, tanımı ve sınıflandırması konusunda yeterli bilimsel çalışma ve tartışmalar yapılamamıştır. Canlı bir varlık olan folklor; zamana, mekâna ve sosyal şartlara göre dönüşmekte ve değişmektedir.

Derleme çalışmalarının yetersizliği nedeniyle bu köklü, zengin ve canlı efsane geleneği zayıflamaya başlamıştır. Folklor ürünleri; güncel şartlara, geliştirilen kuram ve metotlara göre sürekli olarak ele alınmalıdır. Tarihi ve güncel perspektifle hem kültürel motiflerin köklerine inilmeli hem de diğer genetik ortaklık gösteren kültürlerdeki yansımaları araştırılmalıdır. Efsaneyle birlikte diğer folklor türleri hakkında araştırmalar ve tartışmalar yapılması hem ortak bir terminoloji oluşturulmasını hem sağlıklı bilimsel çalışmalar yapılabilmesini hem de kültürel mirasın gelecek nesillere etkin bir şekilde aktarılmasını sağlayacaktır.

КАУНАҚСА

1. Карасаев, К. (2009) Кыргыз тилинин орфографиялык сөздүгү. Бишкек: Мамлекеттик Тил жана Энциклопедия Борбору.

2. Saticioğlu, H. (2020), “İki Kule Bir Efsane: Burana ve İstanbul Kız Kuleleri.”, SUTAD, Ağustos 2020; (49): 245-

260, e-ISSN: 2458-9071.

3. Köksel, B. (2009) “Divanü Lugati t-Türk'te Yer Alan Efsaneler.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi-The Journal of International Social Research, Volume 2/9 Fall, S. 263-264.*

4. Валиханов, Ч. (1985) *Собрание сочинений в 5 томах (комплект), III. Алма-Ата: Главная редакция Казахской советской энциклопедии.*

5. Поярков, Ф. В. (1899) *Каракиргизские легенды, сказки и верования. Пишпек.*

6. Брудный; Эшмамбетов (1954) *Киргизские народные сказки. Фрунзе: Гос. учебно-педагог. изд-во.*

7. Осмонов, А. (1965) *Чыгармалар жыйнагы 2. Фрунзе: Кыргызстан Басмасы.*

8. Исаев, Д. (1977) *Жер-Суу Аттарынын Сыры. Фрунзе: «Мектеп» Басмасы.*

9. Байжигитов, К. (1985) Фрунзе: “Илим” басмасы.

10. Diykanbayeva, A. (2004) *Kırgız Efsaneleri Üzerine Bir Araştırma. Doktora Tezi, İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Halk Bilimi Ana Bilim Dalı Türk Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı.*

11. Апышева, С. (2005) *Кыргызские предания и легенды (На материале Иссык-кульской области, записанный на русском языке). диссертация на кандидата фил. наук.*

12. Апышева, С. (2011) *Миф и легенды Тянь-шан. Бишкек: Арабаев К. М. Университети*

13. Рысбаев С.; Батыркулова А. ж.б. (2016) *Ала-Тоо уламыштары. 2 – томдук. Бишкек.*

14. Павловича, Ю. (2020) *Топонимические легенды Кыргызстана. Бишкек: Махprint.*